

КРАЙНІ ПРАВІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СУЧАСНІЙ НІМЕЧЧИНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ ПАРТІЇ “РЕСПУБЛІКАНЦІ”)

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 48(1), с. 43–49

Висвітлено історію становлення крайніх правих політичних партій в Німеччині через виокремлення трьох основних етапів та надання короткої характеристики кожному з них. Розглянуто головні причини виникнення партії “Республіканці” та специфіку її розвитку. Розкрито еволюцію її ідеологічних засад та історію електоральних успіхів.

Характеризуючи історію крайніх правих політичних партій сучасної Німеччини, дослідники, як правило, виокремлюють три основні етапи їхнього розвитку. Перший з них розпочався після завершення Другої світової війни і тривав до середини 1950-х рр. У цей час було створено сім крайніх правих політичних партій — Асоціація за економічне відновлення (1945 р.), Німецька консервативна партія — Німецька крайня партія (1949 р.), Група дій / Європейський народний рух Німеччини (1949 р.), Соціалістична імперська партія (1949 р.), Німецька спільнота (1949 р.), Загальнонімецький блок / Союз вигнаних і безправних (1950 р.) та Німецька імперська партія (1950 р.). На початку своєї діяльності ці політичні сили були доволі популярними і здобули високий рівень підтримки на виборах до федерального парламенту в 1949 р. та до місцевих органів влади. Наприклад, на земельних виборах у Баварії Асоціація за економічне відновлення одержала 7,4 % голосів, у Нижній Саксонії за Соціалістичну імперську партію проголосували 11 %, у Бремені — 7,7 % [3]. Однак цей успіх був короточасним, і після заборони у 1952 р. найбільш радикальної Соціалістичної імперської партії (яка проголосила владу в країні неконституційною, а єдиним легітимним правителем —

наступника Гітлера Карла Деніца) підтримка усіх крайніх правих почала знижуватись і вони, зрештою, стали маргінальними, отримуючи дуже низькі результати навіть на місцевому рівні.

Перший етап розвитку крайніх правих політичних партій в Німеччині розпочався у середині 1960-х рр. Найактивнішою залишалась Німецька імперська партія, але і вона вступила у період кризи через внутрішньопартійні конфлікти і розколи. Намагаючись подолати ці проблеми, керівництво партії своїми зусиллями об'єднало розрізнені крайні праві сили в країні, що призвело до формування у 1964 р. Націонал-демократичної партії Німеччини. Її активізація та електоральні успіхи і стали основою для початку другого етапу історії крайніх правих політичних партій. Його специфіка полягала у прагненні НДПН та інших крайніх правих максимально дистанціюватись від нацистського минулого при одночасному збереженні важливої для виборців риторики. Партія розвивалася швидкими темпами та здобувала певні електоральні успіхи. Уже на перших виборах до парламенту партія отримала 2 % голосів, що стало найкращим результатом для крайніх правих з 1949 р. У 1968 р. цей показник було покращено вдвічі — до 4,3 %. Було здобу-

то низку мандатів у земельних парламентах (15 у Баварії, 8 у Гессені, 8 у Бремені, 10 у Нижній Саксонії, 4 у Рейнланд-Пфальці, 4 у Шлезвіг-Гольштейні, 12 у Баден-Вюртемберзі) [3].

Другий етап у житті крайніх правих політичних партій був ще коротшим і завершився вже в кінці 1960-х рр. У НДПН розпочалися конфлікти за лідерство, підтримка поступово знизилася, скорочувалась кількість її членів, погіршувався фінансовий стан. Крайні праві поступово стали маргінальними і залишались у такій ситуації до початку — середини 1980-х рр. третього етапу, який характеризувався виникненням ще низки крайніх правих політичних сил, крім домінуючої Націонал-демократичної партії Німеччини. Серед них варто відзначити партію “Республіканці”, яка змогла створити конкуренцію в середовищі крайніх правих. На відміну від інших крайніх правих, які з’явилися у той час, вона зуміла продовжити свою діяльність й існує до сьогодні, об’єднуючи прихильників цієї ідеології, яких відлякує нацистське минуле націонал-демократів. Ця партія отримує належну увагу західних науковців, в той час як в Україні публікацій, присвячених їй, практично немає.

Партія Республіканців розглядається практично в усіх наукових працях, предметом яких є крайні праві політичні партії в Німеччині. Зокрема, про неї більшою чи меншою мірою говорять такі дослідники, як Т. Вільямс, Р. Ітвелл, П. Ігнаці, П. Меркл, К. Мудде, П. Норріс, В. Чепін, П. Хейнсворз та ін. Є низка публікацій, присвячених і безпосередньо партії “Республіканці”, більшість з яких датовано серединою та кінцем 1990-х рр. Наприклад, це праці Х.-Й. Віна, В. Данілова, Н. Лепці, П. Мніча, Р. Цітельмана, Р. Штосса та ін.

Протягом другої половини ХХ ст. крайні праві політичні партії привертають дедалі більшу увагу західних науковців, які вивчають різноманітні аспекти їхньої діяльності, ідеології, електоральних успіхів тощо. Німецькі крайні праві посідають серед цих публікацій чільне місце, оскільки функціонування цієї групи партій саме у Німеччині, як

однієї з держав, у яких зародився фашизм, турбує громадськість, а отже, стає предметом науки. Натомість в Україні праць, присвячених крайнім правим, критично мало, що свідчить про потребу у глибинних дослідженнях цієї проблематики. Тож проаналізуємо роль і місце крайньої правої політичної партії Німеччини — партії “Республіканці” — у партійній системі цієї держави та її вплив на внутрішню і зовнішню політику.

Крайня права політична партія “Республіканці” була заснована у 1983 р. групою колишніх членів правоцентристського Християнсько-соціального союзу, які вийшли з останнього в якості протесту проти підтримки лідером партії Францом Штраусом програми кредитування Східної Німеччини всупереч офіційній позиції ХСС. Два члени федерального парламенту Франц Хедлос і Еккегард Фойгт покинули партію та, спільно з третім засновником Францом Шьонхубером, утворили власну під назвою “Республіканці”. Головою було обрано Франца Хедлоса [4, 4].

На початку своєї історії партія ідентифікувала себе як правоцентристську і прагнула стати конкурентом ХСС у Баварії і ХДС на інших територіях Німеччини. Однак така позиція не була підтримана частиною членів і керівництва партії, зокрема Ф. Шьонхубером, який виступав за прийняття крайніх правих принципів та цінностей за взірцем Національного фронту у Франції. Жорстка конкуренція між двома лідерами завершилась тим, що Ф. Хедлос пішов у відставку з посади Голови, а згодом покинув партію. Через рік з неї вийшов Е. Фойгт, і після з’їзду у 1985 р. управління партією остаточно зосередив у своїх руках Ф. Шьонхубер, який і спрямував Республіканців на засади крайньої правої ідеології [7, 32].

Велику роль у перетворенні партії на крайню праву відіграла особистість Ф. Шьонхубера, який був послідовним прихильником ідей нацизму. У 18 років він вступив до гітлерівської Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, служив у бойовому формуванні “Ваффен-СС”. Його військовий досвід був обмеженим і він здебільшого працював

інструктором, взявши участь лише в одній короткій битві. Після війни Ф. Шьонхубер став журналістом, спочатку висвітлював спортивні події, потім був репортером одного з популярних таблоїдів і, зрештою, перейшов на телебачення, де і отримав популярність як ведучий політичної програми “Тепер я кажу”. Водночас він працював над автобіографією “Я там був”, де розповідав про свій досвід під час війни та висловлював підтримку цінностям і принципам нацизму. Опублікована у 1981 р. книга стала бестселером, але викликала хвилю обурення громадськості через відверто профашистські тези та настрої. Неможливість продовжувати журналістську діяльність та прагнення знайти спосіб відстоювати і поширювати свої погляди і надалі спонукали Ф. Шьонхубера взяти участь у створенні партії “Республіканці” [7, 32].

Слід зазначити, що виникнення нової крайньої правої політичної партії відбулось у доволі вдалий момент. У суспільстві ширилось невдоволення ХСС та прагнення знайти їй альтернативу, і партія “Республіканці” змогла зайняти цю нішу. Уже на перших виборах до земельного парламенту Баварії, які відбулись у 1986 р., партія здобула 3 % голосів. Хоча їй не вдалось одержати представництво, але порівняно високий результат привернув увагу загальнонаціональних ЗМІ, що ще більше підвищило впізнаваність нової політичної партії і поширення її впливу і за межами Баварії. Зокрема, у 1989 р. Республіканці здобули несподіваний успіх на виборах до парламенту Західного Берліна (11 мандатів та 7,5 % голосів) і Європейського парламенту (7,1 % голосів та 6 мандатів). Поступово зростала популярність партії і в Баварії (до 4,9 % голосів) [3]. Крім того, отримана партією кількість голосів дозволяла претендувати на державне фінансування, яке використовувалося для подальшої розбудови партійної структури.

Однак традиційно для нових крайніх правих політичних партій Республіканці не спромоглися зберегти прихильність електорату, яка почала поступово знижуватись. Партія втратила представництво у парламенті Берліна та Європейському парламенті.

Це пояснюють і тим, що метою партії було об'єднання німецьких земель, розглядаючи єдність Німеччини як передумову для втілення всіх інших програмних засад [6, 168]. Водночас славу за здійснення цього отримали правоцентристські партії, що привернуло частину виборців до них. Республіканці, натомість, не змогли швидко переорієнтуватись після об'єднання Німеччини, а тому втратили електоральну підтримку. Крім того, на початку 1990-х рр. партія потрапила під нагляд Офісу захисту Конституції як схильна до екстремізму, що також дещо налякало потенційних виборців [5, 69].

Зниження рівня електоральної підтримки призвело, знову ж таки, до типових у таких випадках для крайніх правих внутрішньопартійних конфліктів. Через звинувачення в авторитаризмі та неефективності Ф. Шьонхубер змушений був піти у відставку, але був переобраний уже на наступному партійному з'їзді. Його критики покинули партію, що дещо скоротило її чисельність, але сприяло згуртованості. Більше того, символом оновлення та готовності до змін стало обрання нового віце-голови партії, молодого Рольфа Шлірера.

З того часу кількість голосів постійно коливалась. У 1990-х рр. рівень її підтримки був близько 1–2 %, загалом не перевищуючи 4 %. Винятком стали лише вибори до земельного парламенту Баден-Вюртемберга, де у 1996 р. Республіканці отримали 9,1 % голосів виборців та здобули 14 мандатів (у цій землі результати партії загалом були вищими, ніж в інших). У 2000-х рр. її результати погіршились ще більше, і партія здобула близько 1 % голосів [3]. Прагнучи виправити ситуацію, керівництво партії погодилось на зміну стратегії. Головою партії було обрано Р. Шлірера, який розпочав практику більшої відкритості і співпраці з іншими крайніми правими, насамперед з Німецьким народним союзом, але ці союзи були нетривалими.

Відбулися зміни і в програмних засадах партії. Першу її програму, яка за ідеологічним спрямуванням була, швидше, націонал-консервативною, було прийнято ще на установчих зборах у 1983 р. Червоною ниткою через

весь документ проходить ідея об'єднання Німеччини, яке партія визначила як своє головне завдання. Зокрема, було представлено трьохетапний план досягнення цієї мети. Почати слід, стверджувалось у програмі, з поглиблення і розширення відносин між двома частинами Німеччини, що сприятиме формуванню дедалі більшої кількості зв'язків,

які своєю чергою і стануть підґрунтям для об'єднання територій. Після цього для закріплення союзу необхідно провести вільні та чесні вибори до першого спільного федерального парламенту. Об'єднана Німеччина буде основою для подальшої європейської інтеграції, яка у цьому документі, на відміну від наступних, розглядалась позитивно [7, 39].

Таблиця

Електоральні успіхи партії “Республіканці” [3]

Рік	% голосів (мандатів)	Рік	% голосів (мандатів)	Рік	% голосів (мандатів)	Рік	% голосів (мандатів)
Бундестаг (федеральний парламент)							
1990	2,1	1998	1,8	2005	0,6	2013	0,2
1994	1,9	2002	0,6	2009	0,4		
Європейський парламент							
1989	7,1	1999	1,7	2009	1,3		
1994	3,9	2004	1,9	2014	0,4		
Земельні парламенти							
Баварія		Берлін (Західний)		Мекленбург–Передня Померанія		Саар	
1986	3 (0)	1989	7,5 (11)	1990	0,9 (0)	1990	3,4 (0)
1990	4,9 (0)	Бранденбург		1994	1 (0)	1994	1,4 (0)
1994	3,9 (0)	1990	1,1 (0)	1998	0,5 (0)	1999	1,3 (0)
1998	3,6 (0)	1994	1,1 (0)	2002	0,3 (0)	Саксонія	
2003	2,2 (0)	2009	0,2 (0)	2011	0,1 (0)	1994	1,3 (0)
2008	1,4 (0)	2014	0,2 (0)	Нижня Саксонія		1999	1,5 (0)
2013	1 (0)	Бремен		1990	1,5 (0)	2009	0,2 (0)
Баден-Вюртемберг		1987	1,2 (0)	1994	3,7 (0)	Саксонія-Ангальт	
1988	1 (0)	1991	1,5 (0)	1998	2,8 (0)	1990	0,6 (0)
1992	10,9 (15)	1995	0,3 (0)	2003	0,4 (0)	1994	1,4 (0)
1996	9,1 (14)	2007	0,5 (0)	Північний Рейн-Вестфалія		1998	0,7 (0)
2001	4,4 (0)	Гамбург		1990	1,8 (0)	2006	0,5 (0)
2006	2,5 (0)	1991	1,2 (0)	1995	0,8 (0)	Тюрингія	
2011	1,1 (0)	1993	4,8 (0)	2000	1,1 (0)	1990	0,8 (0)
Берлін		1997	1,8 (0)	2005	0,8 (0)	1994	1,3 (0)
1990	3,1 (0)	2001	0,1 (0)	2010	0,3 (0)	1999	0,8 (0)
1995	2,7 (0)	Гессен		Рейнланд-Пфальц		2004	2 (0)
1999	2,7 (0)	1991	1,7 (0)	1991	2 (0)	2009	0,4 (0)
2001	1,3 (0)	1995	2 (0)	1996	3,5 (0)	2014	0,2 (0)
2006	0,9 (0)	1999	2,7 (0)	2001	2,4 (0)	Шлезвіг-Гольштейн	
		2003	1,3 (0)	2006	1,7 (0)	1988	0,6 (0)
		2008	1 (0)	2011	0,8 (0)	1992	1,2 (0)
		2009	0,6 (0)				
		2013	0,3 (0)				

Після обрання Ф. Шьонхубера та переходу партії на засади крайньої правої ідеології відбувся перегляд програмних документів. У 1985 р. було прийнято коротку збірку принципів під назвою “Зігбурзький маніфест”, де було відображено радикалізацію партії. Ця збірка лягла в основу розширеної програми, створеної через два роки і переглянутої у 1990 р. Головною тут і далі залишалась ідея об’єднання Німеччини, однак для її просування використовується значно агресивніша риторика.

Після об’єднання Німеччини та підписання Маастрихтського договору програму партії було вкотре переглянуто. Прийнятий у 1993 р. документ мав назву “Ми робимо, що можемо ... заради інтересів Німеччини”. Ідея об’єднання Німеччини тут також залишалась провідною, але, оскільки воно вже фактично відбулося, партія розглядала його можливі наслідки. Вважаючи відновлення єдності німецьких територій надзвичайно важливим та позитивним для німецького народу кроком, Республіканці водночас розглядали це як перший етап об’єднання всіх етнічних спільнот німців, які проживають на Сході. Для обґрунтування такої позиції було використано не стільки націоналістичні, скільки юридичні аргументи. Партія стверджувала, що договір “два плюс чотири”, який затвердив об’єднання двох частин країни, порушує міжнародне право, відповідно до якого для світової спільноти легітимними і досі залишаються кордони Німеччини станом на 1937 р. Змінилась і риторика щодо Європейського Союзу. Маастрихтський договір було названо “Версале́м без зброї”, оскільки його прийняття означає ще одну капітуляцію для Німеччини. Оскільки країна значно більше віддає ЄС, ніж одержує від нього, подальша інтеграція для неї не вигідна [7, 39].

У 2002 р. було прийнято нову програму партії, яка залишається чинною і до сьогодні. У документі стверджується, що головною цінністю для Республіканців є свобода. Вона полягає в можливості людини нести моральну відповідальність за себе та за свою спільноту. З огляду на це, свободу думки не можна обмежувати через визнання певних переконань

неприйнятними і забороняти їх. Ці тези були дуже важливими для Республіканців, рівень підтримки яких істотно знизився після її занесення до переліку, схильних до екстремізму. Людина має бути захищена від будь-якої дискримінації з боку держави, суспільства чи навіть конкретного роботодавця через її політичну діяльність — стверджувалося в програмі. Тотальне впровадження політичної коректності суперечить принципу свободи самовираження людини [2].

Загалом програма відображає основні цінності й засади ідеології крайніх правих. Зокрема, тут присутні традиційні для цієї групи партії ідеї щодо необхідності розширення прямої демократії. Республіканці наголошують, що сьогодні громадяни втратили реальний вплив на прийняття рішень у країні через певні причини. По перше, вся влада монополізована кількома політичними партіями, які діють винятково у власних інтересах. По друге, суверенітет держави, а отже, її можливість створювати правила поведінки у різних сферах суспільного життя, істотно обмежені через передачу частини повноважень бюрократам з європейських інституцій і міжнародних організацій. Інструментом для повернення влади народу має стати референдум, через який повинні вирішуватись усі важливі політичні питання (у тому числі ті, що стосуються імміграції). Слід також запровадити прямі вибори президента країни. Для обмеження влади кількох найбільших партій необхідно частіше проводити вибори (кожні чотири роки) та заборонити фінансові внески від юридичних осіб, що сприятиме забезпеченню рівних можливостей для всіх політичних сил країни [Там само].

Національна держава розглядається як єдино можлива передумова для реалізації цінностей свободи, соціальної справедливості та демократії. Вона виникла історично, змінивши собою деспотичне одноосібне правління. Знищення національної держави знову призведе до тоталітаризму, адже тільки вона може бути соціальною. Спільність походження, історії, мови, культури сприятиме формуванню солідарності та взаємодопомоги. Мультикультурні суспільства руйнують

згуртованість, поширюючи, навпаки, відчуття ворожості та егоїзму. Через це, стверджується у програмі, вони завжди є культурними. Тому держава має активно сприяти збереженню національної єдності та ідентичності. Наявність великої кількості мігрантів загрожує німцям. У деяких містах чи районах вони вже стали меншістю, у багатьох школах реальністю стали класи, сформовані винятково з іноземців, турецька спільнота взагалі живе своїм паралельним життям. Тому необхідно, з одного боку, перестати бути країною імміграції (запровадити відповідні обмеження щодо іммігрантів та шукачів притулку), а з другого — вкладати ресурси для підтримки німців Східної Європи і збереження ними своєї культури [2].

Захист національної ідентичності має відбуватись в усіх сферах суспільного життя. Освіта повинна сприяти патріотичному вихованню молоді через відмову від культивування колективної вини. У навчальних закладах необхідно пропагувати цінності західної християнської культури, до якої належить Німеччина. Німецька мова та культурний продукт мають бути належно захищені, в тому числі через впровадження відповідних квот у засобах масової інформації. Національний виробник, передусім малий і середній бізнес та сільське господарство, є основою економіки і головним роботодавцем, а тому вони повинні всіляко підтримуватись державою, в тому числі через протекціоністські заходи. Змушені конкурувати з транснаціональними корпораціями, підприємці зменшують заробітні плати своїх працівників та нехтують захистом навколишнього середовища, а тому ці ризики необхідно мінімізувати [Там само].

Національні інтереси повинні стати основою зовнішньої політики Німеччини. Поглиблення співпраці європейських держав є важливим та позитивним, і як великий народ в центрі Європи німці відчувають свою причетність та відповідальність за ці процеси. Проте шлях, яким сьогодні розвивається Європейський Союз, обрано неправильно. Перетворення Європи у конфедерацію зруйнує її основну цінність — єдність у різноманітності — тому від цього слід відмовитись. Як одна

із найвпливовіших держав світу, Німеччина має стати постійним членом Ради Безпеки ООН, а на зміну НАТО необхідно створити альтернативну систему спільної європейської безпеки. Іноземні армії повинні покинути Німеччину, а Німеччина, своєю чергою, має перестати грати роль світового поліцейського через участь у міжнародних місіях, які не приносять державі жодної користі [Там само].

Незважаючи на те що основна програма партії “Республіканці” була прийнята ще більше десяти років тому, вона поки що не переглядалася, і в передвиборчих програмах відображались зафіксовані в ній принципи та цінності, традиційні для крайніх правих політичних партій. Водночас тут можна знайти більше конкретики про загрозу від імміграції, насамперед від мусульман. Оскільки норми їх життя суперечать демократичним цінностям, держава не має надавати їм жодної допомоги [1].

Отже, виникнення та розвиток партії “Республіканці” стало основою для початку третього етапу історії крайніх правих політичних партій в Німеччині. Хоча ця партія залишається менш впливовою та відомою, ніж Націонал-демократична партія Німеччини, вона залишається активною і, враховуючи зростання актуальності проблеми міграції у 2014–2015 рр., загалом крайні праві політичні партії впливають на формування політичного порядку денного, особливо у цій сфері. Тому вивчення всього спектра крайніх правих у Німеччині має стати частиною політологічного дискурсу в Україні.

Література

1. 30 *Schwerpunkte*. Wahlprogramm 2013 [Електронний ресурс] // Die Republikaner. — Режим доступу: http://rep.de/upload/CMS/PDF/130413_rep_BY_wahlprogramm_s.pdf (10 черв. 2015). — Назва з екрану.
2. *Bundesparteiprogramm*. Social. Patriotisch. Ökologisch [Електронний ресурс] // Die Republikaner. — Режим доступу: http://www.rep.de/upload/REP_Daten/Werbemittel/_Allgemein/Parteiprogramm/BUND_parteiprogramm_2011.pdf (10 червня 2015). — Назва з екрану.
3. *Bundestagswahlen* [Електронний ресурс] // Der Bundeswahlleiter. — Режим доступу: <http://www.bundeswahlleiter.de>

wahlleiter.de/de/bundestagswahlen/ (2 квітня 2015). — Назва з екрану.

4. Greßhöne K. Die "neue" rechte I: Die Republikaner (REP) / K. Greßhöne. — Munich: GRIN Verlag, 2003. — 18 p.

5. Ignazi P. Extreme right parties in Western Europe / P. Ignazi. — Oxford: OUP Oxford, 2006. — 310 p.

6. McGowan L. The radical right in Germany: 1870 to the present / L. McGowan. — New York: Routledge, 2014. — 240 c.

7. Mudde C. The ideology of extreme right / C. Mudde. — Manchester & New York: Manchester University Press, 2000. — 224 c.

Крайні праві політичні партії Німеччини завжди привертали особливу увагу дослідників через історію цієї держави та її зв'язок з фашизмом. Беручи до уваги загальну радикалізацію електоральних преференцій в Європі, кількість таких наукових праць зростає ще більше. Тому для української політології важливо стати частиною цього дискурсу і приділяти належну наукову увагу цій проблематиці. В той час як найвідоміша крайня права Націонал-демократична партія Німеччини ще вивчається, партія "Республіканці" практично відсутня як предмет наукових праць. Відтак важливо розуміти головні причини її виникнення, специфіку ідеологічних засад, електоральні успіхи та поразки, а також перспективи майбутнього розвитку.

The far right political parties in Germany have always attracted much attention of researchers because of the history of this country and its fascist part. Taking into consideration the overall radicalization of electoral preferences in Europe, the number of scientific publications has growing even more. Therefore it is important for Ukrainian political science to become a part of this discourse and to pay due attention to research of this issue. While the most famous far National Democratic Party of Germany is being studied, the Republikaner party is absent in scholarly publications. Thus, it is important to understand the main reasons for its establishment, the peculiarities of its ideological principles, electoral successes and failures, as well as prospects for future development.

Крайние правые политические партии Германии всегда привлекали особое внимание исследователей из-за истории этого государства и его связь с фашизмом. Учитывая общую радикализацию электоральных преференций в Европе, количество таких научных трудов возрастает еще больше. Поэтому для украинской политологии важно стать частью этого дискурса и уделять должное научное внимание данной проблематике. В то время как наиболее известная крайняя правая Национал-демократическая партия Германии еще изучается, партия "Республиканцы" практически отсутствует как предмет научных трудов. Поэтому важно понимать основные причины ее возникновения, специфику идеологических основ, электоральные успехи и поражения, а также перспективы дальнейшего развития.

Надійшла 11 січня 2016 р.